

סיורי לאתרים יהודיים מחוץ לרובע היהודי בירושלים העתיקה

סיור מס' 5 - יום שלישי ג' בסיון תשמ"ב (25.5.82)

בהדרכת: עו"ד שבתי זכריה וזאב בר - טוב

מסלול הסיור: "רחוב השלשלת", בנין "המחכמה". "שער השלשלת", בית ורשה, סמטת "פלוכת - הכותל", בית הכנסת ליהודי גרוזיה בפנת רחוב חברון בית זוויל שפיצר ב"שטמוריה" בית שטראוס.

ד פ י מ י ד ע ל ס י ו ר :

הוכן ע"י שבתי זכריה

1. רחוב // השלשלת

רחוב השלשלת" בירושלים העתיקה, הוא המשכו של רח' דוד, שתחילתו בשער יפו וסופו כוון מזרח כ"שער - השלשלת" - בתחילת המערבית של "הר הבית", הרחוב נקרא ע"ש שער חשוב זה, "שער השלשלת" נקרא גם "שער השלכת" ומקור שם זה הוא בספר "דברי הימים" (א' כ"ו, ט"ז), תחילתו של הרחוב הוא בקצה ה"חנויות האפלות" וסיומו כפי שהוזכר לעיל (ראה תסריט).

הרחוב עובר מעל הגשר העתיק שהולך בזמן "בית שני" ל"הר הבית" ועבר מעל קשתות עתיקות וביניהם ה"קשת המכונה - "קשת וילסון". הגשר שמש את הכהנים לכניסה ראשית לחצר בית המקדש. בצמוד לאורך תואי הרחוב עברה ה"חומה הראשונה" - כפי שהיא מכונה בפי יוספוס פלביוס בספרו "מלחמת היהודים". חומה זו החלה ב"מצודה" ("מגדל דוד" בפי העם), ונמשכה כוון מערב מזרח עד הגיעה לחומת "הר הבית".

~~שרידי חומה זו מוכרים עד היום ברחוב דוד ובהמשכו ברח' "השלשלת". שרידי החומה הראשונה" ברחוב השלשלת התגלו בחפירות הארכיאולוגיות שבוצעו ע"י פרופ' נ. אביגד מלחמת "ששת הימים" ו... נגיש זך היום ברח' 3/3 במתחם בית המדרש~~

המהלך ברחוב זה - שלא כבשאר רחובות ירושלים העתיקה, אינו יורד לגיא וממנו עולה ונכנס לאחד משערי "הר הבית" אלא נכנס ישר לשער המרכזי וזאת בגלל מבנה הגשר מעל הקשתות - כפי שצויין לעיל.

במאה הי"ט שמש רח' השלשלת כציר מרכזי אל ה"כותל" המערבי ובגלל קרבתו אל חצר "בית המקדש" התפתחה בסביבה זו התישבות יהודית רבה, עד שנת תרנ"ו (1896) מספר דוד ילין: (בספרו כתבים א'), ירושלים תשל"ב. כי בתוך השווקים שבציד העתיקה, במיוחד ברח' דוד... ורחוב השלשלת, היו הרבה חנויות של יהודים, ובקטעים רבים רוב הבעלים של החנויות היו מבני ישראל".

האגף : ממונה וולטר טל... אל"ם ז' 74
 4 כי יחזקאל אליהו אליהו מ
 חלק יורה ברחוב השלשלת, היה יוסף
 ויקום אליהו אהוב מבושץ, כי היה נשון
 (2) אה"ה האגף - קלם מסכה "תני - דנית" אה"ה יורה
 האגף ה' האגף כ' קני גינה מ' אה"ה

1/.....

בין המספחות הראשונות שהתישבו כרחוב "השלשלת" היתה משפחת ילין-אביו של המנוח דוד ילין שהוזכר לעיל. וכן משפחת נבון אבי נשיא המדינה כיום הנדבן נתן שטראוס - כמאה הקודמת - ראה כרחוב זה - הקרוב ל"הר - הכיפה" מקום חשוב ביותר וקנה בו בית. (ראה תסריט). הוא יעד בבית זה בית "הכנסת אורחים" ותמחוי - אשר שימשו את התושבים היהודיים בסביבה. כן היה קיים בבית זה בית כנסת ששמש את מתפללי "הכותל", בימי מצוקה "בית תמחוי" נוסף היה קיים כרחוב השלשלת אשר ייסדו והחזיקו ר' יוסף נבון - אביו של נשיא המדינה כיום - יצחק נבון, שהוזכר לעיל. בתמחוי של י. נבון הגישו אוכל ליהודים ולערבים כאחד.

הסופר חיים באר, באחת משיחותיו על סבו, דוד הכהן - שהיה גר בחצר "ברח" השלשלת" בסמוך למקום המקדש, כל ימיו ככהן התכונן לעלות ולהכנס לחצר "בית המקדש" ולזכות ולקיים את עבודת הקודש כסדרה.

בכך חשיבותו המרכזית של הרחוב.

*מחשבות
זכרונות
בבית
המקדש*

בנין "המחכמה" (2)

ה"מחכמה" הוא שם ערבי - שפרושו "בית המשפט", בנין ה"מחכמה" נקרא כך על שנתקופה התורקית היה קיים בבנין זה בית המשפט המוסלמי - הבית גובל עם חומת "הר הכיפה" מצד מערב בערבית "אלמחכמה שעריה", מדרום למצאת רחבת ה"כותל המערבי" ומצפון - רחוב השלשלת. המכנה בין שתי המקומות הפונה לרחוב השלשלת הוא מהתקופה הממלוכית - ראשית המאה ה-14 (ראה תסריט).

החלק התחתון של הבנין - פונה לרחבת ה"כותל" רצפת הבנין כמקום זה היא בגובה רחבת ה"כותל". מעל הרצפה בנויות קשתות עתיקות, הגדולה שבהן נקראת "קשת וילסון" ע"ש החוקר הבריטי שגילה אותה במחצית המאה הי"ט. הקשת היא מתקופת "בית שני" והיא נבנתה יחד עם הקיר המערבי של "הר הכיפה". "הרגל" המזרחית שלה היא חלק של ה"כותל המערבי".

מעל הקשתות העתיקות נבנה בנין "המחכמה", הבנין הוא קומת דהכניסה אליו היא מצד צפון - מרחוב השלשלת". רצפת הקומה התחתונה של בנין זה נמצאת כ-10 מ' מעל רצפת "קשת וילסון".

ד"ר א. קימלמן במחקר על בנין ה"מחכמה" שפורסם בספר "פרק - חדש בתולדות הכותל המערבי" שיצא לאור בשנת תשל"ג ע"י משרד הדתות כותב:

הערבים הקיבלו אצל היהודים שבמקום הזה עמד בית המשפט של שלמה המלך. ואף אצל יש מסורת דומה לפי פרופ' דינור היה במקום הזה גם בית מדרש, בית ועד וישיבה מזמנו של חזקיהו המלך ועד לתקופת מאוחרת. (ראה ירחון "ציון" ג' - תרפ"ט) כאן היתה "לשכת הגזית" - מקום מושב הסנהדרין - הן לפי מסורת יהודי ירושלים והן לדעת חוקרים חדשים לפי מקורות שונים (ראה יוספוס, "מלחמות היהודים" ה, ד, ב). לפי המשתמע מהמשנה "במסכת מדות" א' היתה "לשכת הגזית" בצד הצפון, בין מזרח למערב - מצוי בקורש, וחציו בחול".

כך למעשה בנוי הבנין כיום - בחלקו בקודש ב"הר הכיפה" ובחלקו בחול, ד"ר קימלמן במחקרו ממשיך:

"גם אחרי החורבן המשיכו יהודים להתפלל כאן, ההשערה היא כי במקום זה עמד בית הכנסת ובית המדרש המפורסם בתקופה הערבית - בו התפללו יהודי העיר ועולי רגל מהגולה שבאו להתפלל ליד מקום המקדש. כן משערים כי על בית זה כתב הרמב"ם שבהיותו בירושלים התפלל "בבית הגדול והקדוש". בתקופה התורנית - בנין ה"מחכמה" שמש במקום זה.

מושב ביה"ד המוסלמי - הרי נרשמו באותה תקופה העיסקות בנכסי דלא ניידים שנעשו בירושלים וסביבתה. דהיינו מכירת קרקעות ובהם.

כך למשל בספר הקונסול הבריטי בארץ ישראל - ג' מס פין-שמש בחקפידו זה בשנים 1853 - 1856 בספרו "עתות סופה" (עמ' 501) - כי רשום רכישת הקרקעות מצד השר משה מונטיפיורי לבנין שכונת "משכנות שאננים" בירושלים נעשתה ב"מחכמה" הצבורית בשנת 1855.

מסופר גם על הרב ר' זלמן בהר"ן - שנקרא גם ר' זלמן ר' נחומ'ס - שהיה בין מיסדי שכונת מאה שערים" (בשנת תרל"ב - 1874) - כי הוא בא לבית זה כדי לרשום את רכישת עיסקת המקרקעין להקמת שכונת "מאה-שערים". ר' זלמן הגיע לאולם הראשי הנמצא במערב הבנין וסרב - מטעמים דתיים להכנס ללשכה של הפקיד הרושם - שהייתה מזוהית יותר - בהיותה בחלק ש"ב"קודש" - כפי שהוזכר לעיל. לפיכך נשאר ר' זלמן לחכות באולם הגדול ולשם הביאו לחתימתו את המסמכים.

בנין ה"מחכמה" משמש כיום לבסיס של צה"ל ונקרא "מצפה הכותל".

(3) ש ע ר ה ש ל ש ל ת :

"שער השלשלת" או שער "השרשרת" נמצא מעל אולמות התפילה שמצפון לרחבת ה"הכותל המערבי". שער מחולק לשניים, הפתח הצפוני (הסגור בד"כ כיום) נקרא "שער השלום" (הדרומי בשם - "שער השלשלת" רוחב הפתח הדרומי הוא 3.80 מטר ובשני צדדיו מימין ומשמאל 2 זוגות עמודים - מהתקופה הצלבנית - משולכות יחד - והעמודים זה למעלה מזה. הפתח הצפוני רוחבו 3.20 מטר, ובו 3 זוגות עמודים גם הם משולבים ועמודים זה למעלה מזה. מאחורי עמודים אלה בשני השערים רואים היטב את המשקופים המקוריים מתקופת "בית שני". בשער הזה, נעשו כאמור הוספות וחקונים בזמנים שונים שבהם השתמשו באבנים ועמודים מתקופות מאוחרות. בנין "המחכמה" עומד סמוך "לשער השלשלת" מדרום. (ראה תסריט).

בימי הביניים קראו לשער "באב א-סכינה" - "שער השכינה" כי שם התפללו היהודים אל מקום השכינה (ראה תסריט).

ההיסטוריון הערבי מוג'יר א דין בספרו "תולדות ירושלים משנת 1495 כותב :

"שער השלשלת" ושער השכינה - שני השערים מחוברים יחד, ונפתחים לעבר דרך גדולה הנקראת בשם רחוב "אדוננו דוד", אלו שני השערים העקריים של "החראס" (הר הבית) מכיוון שדרכם עוברים רוב האנשים, ומכיוון שהם נמצאים בקצה השווקים הסואנים ביותר והדרכים העמוסות ביותר של העיר. לשער השלשלת קראו פעם "שער דוד".

בדומה כן מקובל לומר שזהו השער אליו הגיעה המסילה מהעיר המערבית כמו שנאמר בספר "דברי הימים" (א', כ"ו, ט"ז) "למערב עם שער שלכת במסילה העולה" (ראה תסריט).

השער הזה היה והינו עדיין השער הראשי של "הר הבית". לדעת רבים הוא במקום השער המכונה במשנה (במסכת מדות פרק א' משנה ג') - שער "קיפנווס".

רבי אשתורי הפרחי (1282 - 1357), חוקר הארץ המפורסם בעל הספר "כפתור ופרח", כותב על המנהגים סביב השערים: (הבית והעליה" עמ' 196).

"ומה שאנו נוהגים עם אחינו אנשי גאולתינו יושבי הארץ לעלות לירושלים בחגים ובמועדים להרבות עגמת נפש על חורבן בית מקדשנו, וכן ראוי לשוב ולבקר אותם המקומות הקדושים אף בזמן הזה, שאין ספק שיש לעולם בהם מעין קדושתן הראשונה.